

REPUBLICANS CATALANS DEL SEGLE XIX. ESPANYA I NACIÓ A CATALUNYA

PERE GABRIEL (ED.)

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Sumari

PRESENTACIÓ. REPUBLICANS DEL VUIT-CENTS DAVANT ESPANYA I LA NACIÓ, <i>per Pere Gabriel</i>	5
1. JUAN ANTONIO LLINÀS (1789-1854). DE LIBERAL REVOLUCIONARI A DEMÒCRATA FEDERAL, <i>per Jordi Roca Vernet</i> (UAB i URV)	9
Introducció	11
El militar conspirador, el milicià revolucionari i l'exiliat polític.....	15
El retorn de l'exili i la forja del líder popular.....	24
L'enderrocament de la Ciutadella	26
La política és una qüestió familiar	33
De líder popular a Barcelona a parlamentari a Madrid .	36
El darrer exili. Entre les noves ciències i l'historicisme del federalisme regionalista.....	39
2. EL SAVI SALVADOR SANPERE I MIQUEL (1840-1915): REPUBLICÀ, SOCIALISTA, FEDERAL I CATALANISTA BENVOLENT, <i>per Jordi Pomés Vives</i> (UAB)	51
Un <i>savi</i> intel·lectual de Barcelona	53
Demòcrata, republicà, socialista, federal i catalanista...	65
Republicà (benèvol).....	67
Socialista (socialdemòcrata).....	80
Federalista (krausista).....	89
Catalanista (no nacionalista)	94

3. JOSEP LLUÍS PELLICER (1842-1901), ENTRE BARCELONA I MADRID, <i>per Gemma Peralta</i> (UAB)	107
Joventut i inicis artístics.....	109
Josep Lluís Pellicer a la premsa madrilenya	116
<i>La Ilustración Española y Americana</i>	117
<i>Gil Blas</i> i <i>El Cohete</i>	124
Altres publicacions	129
Corresponsal de guerra i cronista gràfic	130
La il·lustració de llibres	134
La segona etapa de Pellicer a la premsa catalana.....	137
Conclusions	139
Algunes obres i il·lustracions de Josep Lluís Pellicer	140
Obres pictòriques	140
Il·lustració de llibres	141
Textos propis.....	141
4. JOSEP ROCA I ROCA (1848-1924): PÀTRIA I MÀTRIA O CATALUNYA, VANTGUARDA D'ESPANYA, <i>per Juli Colom</i> (IES Palafrugell)	143
Entre la política, el periodisme i la literatura	147
Una personalitat entre la ingenuïtat i la controvèrsia	150
Pocques referències i anàlisis de Roca i Roca com a republicà, literat i periodista.....	154
Roca i el catalanisme literari	156
Nació i regió, «Pàtria i Màtria»	161
Catalunya, avantguarda d'Espanya	163
Roca, nacionalista espanyol	167
El catalanisme de Roca i Roca	170
Davant Almirall i el primer catalanisme polític	178
Contra el catalanisme exclusivista i regressiu	188
Solidaritat Catalana: cap a un catalanisme no exclusivista?	191
Una conclusió: Espanya i Catalunya.....	195
Bibliografia de Josep Roca i Roca	198
Obres teatrals	198
Traduccions	199
Llibres, opuscles i pròlegs	199
Articles a la premsa.....	200

5. POMPEU GENER (1848-1920): REGENERACIONISME I NACIONALISME CATALÀ, <i>per Xavier Vall Ontiveros</i> (CE Siena).....	205
Trajectòria d'un intel·lectual polièdric	207
El bohemí <i>Peius</i> . La historiografia i la imatge de Pompeu Gener	212
La nació catalana com a comunitat orgànica	219
Uns horitzons regeneracionistes.....	228
L'intel·lectual com a messiès de la regeneració pàtria....	236
6. JOSEP MARIA VALLÈS I RIBOT (1849-1911). CATALANISME I RUPTURES INTERNES DEL FEDERALISME ESPANYOL, <i>per Pere Gabriel</i> (UAB).....	243
El personatge	245
El naixement d'un polític federal.....	248
La configuració del catalanisme federal.....	248
L'espectacular rebuda a Pi i Margall el 1888 a Barcelona	251
Vallès i Pi i Margall. La ruptura de 1895	260
Vallès, els federals i la iconografia liberal, republicana i catalanista	267
7. SEBASTIÀ SUNYER I GAVALDÀ (1863-1939). UN DESHERETAT DE LA MEMÒRIA [TESTIMONI DE LA CATALUNYA SENSE PÀTRIES], <i>per Francesc de Paula Fernández</i> (UAB)	279
Sebastià Sunyer i Gavalrà, notes preliminars	281
El primer activisme d'un desclassat	283
L'alliberament de la pedagogia. Sunyer, lliurepensador.	290
L'impacte de la Primera Guerra Mundial, els anys difícils de la dictadura i la seva vida miserable durant la República	301
Conclusions.....	307
Bibliografia de Sebastià Sunyer.....	310
8. ARXIUS I BIBLIOGRAFIA	313
Arxius i fonts documentals.....	313
Premsa citada.....	313
Bibliografia general	315

Presentació

Republicans del vuit-cents davant Espanya i la nació

Pere GABRIEL

Els autors d'aquest llibre no tenim la pretensió de donar cap panoràmica àmplia del que potser indica el títol. Som força més modestos. Simplement, hem aplegat set personalitats importants, usualment si no ignorades, sí presentades sota uns clixés que n'han esbiaixat i banalitzat la imatge. Són, com fàcilment es pot constatar, set personalitats fortes i, a través del repàs que n'hem fet, pensem que ens ajudaran a tots plegats a rellegir les interpretacions més tòpiques sobre el catalanisme i el republicanisme del Vuit-cents. Més encara: creiem que obren múltiples línies de treball i reflexió. En aquest sentit, esperem que el llibre no farà cap mal paper al costat de les publicacions d'història cultural i política més influents i reconegudes que als darrers anys han renovat i renoven a fons la historiografia catalana sobre la contemporaneïtat.

Hem ordenat els capítols respectant la cronologia de la data de naixement dels diversos personatges. El liberal revolucionari Juan Antonio Llinàs, nascut el 1789 —una data ben significativa—, ve a fer de pont entre el primerenc liberalisme revolucionari dels anys vint i trenta, amb unes primeres formulacions federals, i el gruix del republicanisme marcat pel Sexenni Democràtic de 1868-1874. Com veurem, seria millor parlar *dels* republicanismes, donada la varietat d'apostes i referents que es posaren sobre la taula. Hi trobarem, successivament, l'historiador i intel·lectual Salvador Sanpere i Miquel, un autor potser més amagat que els altres i poc reconegut per l'acadèmia; el dibuixant i pintor de clares ressonàncies polítiques i socials Josep Lluís Pellicer; el periodista de trajectòria inabastable Josep Roca i Roca; l'esforçat

regeneracionista i introductor de novetats culturals parisenques Pompeu Gener, un dels personatges més maltractats i banalitzats per la joventut dretana noucentista i l'anecdolari barceloní, i Josep Maria Vallès i Ribot, aplanat sota les interpretacions que —a banda i banda— han negat la pulsio catalanista del federalisme pimargallià. Tanca la sèrie un personatge en gran mesura «desheretat de la memòria», Sebastià Sunyer, un dels torturats de Montjuïc el 1896, amb una biografia que s'endinsa en el segle xx. Si l'adjectiu no estigués tan gastat, podríem dir que, pròpiament, som davant d'una petita llista d'heterodoxos que no acabaren mai de ser acceptats per l'oficialitat dominant de l'època, ni tampoc per la de l'esquerra, en què tots ells se situaren.

Hem intentat construir un veritable llibre, calidoscòpic si es vol, però amb un eix argumental i una unitat, en cap cas una juxtaposició d'estudis heterogenis. Hi ha en tots els capítols la voluntat de fixar els trets més característics de la biografia intel·lectual i política del personatge considerat, però el fil conductor i el gruix dels diversos estudis és la recerca i l'anàlisi de les consideracions i percepcions concretes que els diversos personatges feren i tingueren sobre la «nacionalització política espanyola», impulsada, i fins imposada, des de la centralitat de l'Estat. Inevitablement, en resulta un panorama suggestiu i gens genèric ni superficial sobre el significat dels diversos catalanismes actius a Catalunya al segle xix, els uns sols defensius, que es refugiaven en la salvaguarda i el reconeixement cultural, i d'altres més agosarats i rotunds i que, si més no, tendien a l'afirmació política de la catalanitat i a la recerca d'algun encaix específic dins el conjunt espanyol. Tot plegat, no ho oblidéssim, dins el marc de la reivindicació d'una alternativa liberal i d'esquerres enfront del conservadorisme i del liberalisme doctrinari que a Espanya acabaren dominant i dirigint la construcció de l'Estat de la Restauració monàrquica a partir del 1875. Aquells homes, de filiació i referència republicana, tingueren respostes ben distintes davant el repte, reconegut per tots, de modernitzar la realitat espanyola i també molt particularment la catalana. Més obertament o no tant, determinades propostes de modernització progressista no posaven en qüestió el model capitalista imperant, sinó l'endarreriment social i cultural i les estructures vicioses de l'Estat i de la política; amb tot, alguna introduïa en l'eix de l'anàlisi la qüestió social i la possibilitat d'avançar, des de les reformes, cap a una

nova societat i unes bases econòmiques distintes. En qualsevol cas, un element comú fou l'apel·lació a la necessitat de generalitzar l'educació i augmentar el nivell cultural de la població. Un combat que s'identificava amb l'extensió del lliurepensament, la lluita contra el clericalisme i l'extensió de la consciència cívica.

Aquest llibre és un dels productes d'una tasca de recerca i discussions d'anys feta dins el grup ESNACAT, que disposà d'un programa de recerca finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación, HAR 2010-21990, prorrogat el 30 de novembre de 2014. La feina i les redaccions s'enllestiren a final del 2015, però la tasca de revisió i preparació, responsabilitat del director del treball, que es qui signa aquesta presentació, s'ha endarrerit per causes sols a ell imputables.

**1. Juan Antonio Llinàs (1789-1854).
De liberal revolucionari a demòcrata federal**

Jordi ROCA VERNET (UAB i URV)

INTRODUCCIÓ*

A les darreres dècades hi ha hagut un procés de renovació de la història política en el qual la biografia juga un paper cabdal, ja que ens deixa apropar-nos a les pràctiques quotidianes i extraordinàries que generen canvis en els sistemes i les institucions fent-los històricament visibles i qüestionables, i, a més, ens permet introduir diferències tant en les relacions de poder com en les categories culturals que defineixen els contextos d'un temps determinat. La història de l'individu s'entrelliga amb la de les xarxes de poder, la de les relacions i la de les possibilitats, i explora propostes polítiques i identitats que han quedat difuminades en les grans anàlisis. La biografia esdevé un espai d'intersecció entre les diverses identitats que conviuen en l'individu i l'abast dels projectes polítics.¹

El relat biogràfic no pot descuidar la relació de l'individu amb el col·lectiu, tot i que no pot servir per a il·lustrar o representar les dinàmiques col·lectives, ja que precisament són els individus els qui ens han de permetre entendre les lògiques internes d'aquests col·lectius. Tot plegat fa que les biografies sovint hagin d'intentar trencar la inèrcia de construir-se en una linealitat temporal i alho-

* Aquesta recerca ha rebut el suport dels projectes d'investigació «España y Nación en Cataluña. Ciudadanía y construcción nacional española. HUM2005-06976 i HAR 2010-21999» i «Espacios y memoria de la sociabilidad popular en la Cataluña contemporánea: HAR 2011-28123».

1. BURDIÉL, Isabel (2014), «Historia política y biografía más allá de las fronteras», *Ayer*, núm. 93, p. 70.

ra sigui necessari fixar-se en uns temps curts que s'han d'inserir en una anàlisi de llarga durada que va més enllà de la vida del biografiat,² així com en la cura, el rigor i l'escepticisme científics a l'hora de construir el relat biogràfic.

L'objectiu d'aquest capítol és elaborar un relat biogràfic de Juan Antonio Llinàs i de Ortiz³ que posi en relleu dues facetes poc conegudes de la seva vida: primer, la confiança que dipositava en la formulació romàntica de la ciència, en una lògica emocional com era la del magnetisme; i, en segon lloc, la convicció que la República Federal era l'únic règim que asseguraria l'exercici de la democràcia a Espanya. També abordarem alguns dels aspectes més coneguts de la seva faceta política, com ara l'enderrocament parcial de la Ciutadella de Barcelona, que el van convertir en un referent per als demòcrates, ja fos pel seu federalisme provincial o pel seu liberalisme historicista. La seva fe en una democràcia federal era la mateixa que tenia en el caràcter curatiu de les mèdiums o somnàmbules, i ambdues qüestions aparegueren en reiterades ocasions en la correspondència que mantingué amb el seu nebot, Frederic Llinàs, quan estava exiliat a París. La història dels demòcrates exiliats durant la primera meitat del segle XIX s'ha centrat en la reivindicació de la vessant política dels exiliats i ha eludit quines eren les seves preocupacions més recurrents i quines activitats desenvolupaven en el seu exili. Llinàs se sentí fascinat per les noves disciplines científiques i per les noves propostes polítiques, i quan hagué de cercar solucions als dolors que patia i als mals que assotaven Espanya, no dubtà a optar per solucions noves que s'emparaven en les noves formes de coneixement basades en l'emoció, tant des d'una perspectiva mèdica com política.

El relat de l'exili esdevé més plural i complex del que usualment els historiadors han plantejat i l'anàlisi dels darrers anys de la vida de Juan Antonio Llinàs revela que la seva activitat

2. Les anàlisis biogràfiques tendeixen a desinteressar-se pels aspectes que s'allunyen del relat coherent del biografiat, tot i que en alguns casos es tracti de qüestions que li interessaven molt més que les seleccionades pel biògraf. És evident que tota biografia té una càrrega implícita de subjectivisme aportada pel biògraf, però que ha de tendir a reduir-se al màxim a través de l'aplicació d'un mètode de recerca basat en el contrast de la documentació.

3. L'autor d'aquest capítol s'ha inclinat per mantenir la denominació castellana del nom, Juan Antonio, en la convicció que així fou com sempre volgué ser anomenat.

política dins la clandestinitat estava amalgamada amb la seva fascinació romàntica per la ciència i la tecnologia. Els anys d'exili esdevindran fonamentals per al sorgiment de l'alternativa federal, perquè Llinàs conciliarà l'experiència del model *juntista* (en el qual afloraren les discrepàncies entre juntes supremes i centrals), la fascinació per la història de la Corona d'Aragó (que usà per a fonamentar els seus propòsits polítics) i el contacte amb algunes propostes federals de pensadors europeus. En tot cas, la democràcia federal que formulà en la dècada dels quaranta es mou en uns espais en què se superposen diverses fórmules de coneixement que sovint s'han perdut perquè els biògrafs les han omès en el moment d'elaborar el relat biogràfic.

Els historiadors de la política i els de la literatura s'han sentit atrets per Llinàs. Mentre que els primers ho feien per la seva participació en el comitè d'exiliats espanyols a París el 1831⁴ i el 1848,⁵ i pel fet de ser l'artífex de la demanda popular d'enderrocament de la Ciutadella,⁶ els segons s'interessaven per la mitja dotzena de manifestos justificatius en els quals narrava d'una manera autobiogràfica la seva faceta política.⁷ L'aportació d'aquesta recerca rau en la descoberta d'una correspondència entre Juan Antonio i el seu nebot, Frederic Llinàs, que permet constatar el lloc central que té en la seva biografia la fe en el magnetisme i la República federal per curar el seu patiment i el dels espanyols, respectivament. La narració epistolar esdevé un relat autobiogràfic sobre les seves conviccions polítiques i científiques.

L'interès de la biografia de Juan Antonio Llinàs es fonamenta en la importància del debat historiogràfic sobre el significat i les característiques de l'exili liberal de la primera meitat del segle XIX.

4. CASTELLS, Irene (1989), *La utopía insurreccional del liberalismo*, Barcelona, Crítica, p. 212.

5. PEYROU, Florencia (2012), «L'émancipation de la famille humaine. Les relations internationales du républicanisme espagnol (1840-1868)», a: MARTÍN, Luis P.; PELLEGRINETTI, Jean-Paul; GUEDJ, Jérémy, *La République en Méditerranée. Diffusions, espaces et cultures républicaines en France, Italie et Espagne (XVIIIe-XXe siècles)*, París, L'Harmattan. p. 109.

6. OLLÉ ROMEU, Josep Maria (1994), *Les bullangues de Barcelona durant la Primera Guerra Carlina (1835-1837)*, Tarragona, El Mèdol, p. 336; ANGUERA, Pere (2000), *Els precedents del catalanisme*, Barcelona, Empúries, p. 297.

7. DURÁN LÓPEZ, Fernando (2004), «Nuevas adiciones al catálogo de la autobiografía española en los siglos XVIII y XIX (segunda serie)», *Signa. Revista de la Asociación Española de Semiótica*, núm. 13, p. 296.

El relat més difós en destaca la voluntat de crear una comunitat política interclassista que actués conjuntament, tot i les diferències ideològiques internes, per tal de provocar l'adveniment d'un règim liberal a Espanya que facilités el retorn dels exiliats i alhora permetés la difusió dels principis democràtics.⁸ Les idees federals i científiques de Llinàs foren denigrades per una part dels seus compatriotes i l'allunyaren dels centres de decisió dels exiliats. Ara bé, la seva proximitat amb els cercles intel·lectuals francesos el convertí en una veu reputada de la causa de la democràcia espanyola, fins al punt de representar-la diverses vegades reforçant així la interpretació transnacional de l'exili liberal espanyol.⁹ Ara bé, mentre que el relat sobre l'exili tendeix a homologar la revolució liberal espanyola amb les altres revolucions europees i a magnificar el caràcter mític de l'exili com a instigador del canvi polític a Espanya, a la vegada deixa de costat o fins i tot ignora la influència que tingué aquest exili en la difusió de les noves disciplines científiques associades al món cultural romàntic. L'experiència de Llinàs a l'exili demostra com, sovint, els motors i els principals agents de les activitats transnacionals dels exiliats no eren els més representatius dins la comunitat expatriada, sinó aquells altres que havien pogut entrar en els cercles intel·lectuals francesos i convertir-se en interlocutors de la causa espanyola.

La biografia esdevé un terreny privilegiat per a conèixer les múltiples identitats polítiques dels primers liberals en les quals s'encavalquen una de nacional, que és més un horitzó comú que una realitat, amb la provincial i la transnacional, que, alhora, s'interrelacionen amb les identitats socials, culturals, de gènere i professionals. Així doncs, la biografia política és un creuament constant de plans de significat i de *ressignificat* de les experiències d'identitat.¹⁰ L'anàlisi biogràfica de Llinàs ens mostra com s'amalgamaren les seves diverses identitats i com la presència hegemònica de l'una o de l'altra es modificà en diversos moments polítics de la seva vida. Estudis biogràfics com el de Llinàs revelen noves

8. FUENTES, Juan F. (2001), «De la sociabilidad censitaria a la sociabilidad popular en la España liberal», a: FUENTES, Juan F.; ROURA, Lluís, *Sociabilidad y liberalismo en la España del siglo XIX. Homenaje a Alberto Gil Novales*, Lleida, Milenio, pp. 219-221.

9. SIMAL, Juan Luis (2014), «El exilio en la génesis de la nación y del liberalismo (1776-1848): el enfoque transnacional», *Ayer*, núm. 94, p. 25.

10. BURDIEL, Isabel (2014), «Historia política y biografía...», *op. cit.*, p. 73.

perspectives sobre la història del primer liberalisme, com ara la de la dissociació del discurs liberal vers el catòlic en la mesura que el primer s'apropià de la capacitat subversiva del discurs científic.

La progressiva adopció de la cultura científica romàntica entre els liberals desenvolupà una tendència al criticisme que tant posarà en qüestió els dogmes catòlics com alguns dels fonaments de l'organització política de la nació liberal espanyola. Les biografies de Juan Antonio Llinàs, Antoni Puigblanch, Ramon Xaudaró, Domingo Maria Vila, Josep Melcior Prat, Genís Quintana, Ramon Salvato, Ramon Bussanya o Francesc Milans del Bosch, entre tants d'altres, demostren com el primer liberalisme a Catalunya, moderat o exaltat, adoptà una formulació federal basada en la descentralització del poder polític i en la proliferació d'òrgans de representació territorial que maldaren per institucionalitzar-se i obtenir el reconeixement d'una rellevant capacitat de decisió política.¹¹ El primer liberalisme a Catalunya tingué un denominador comú: la voluntat d'establir una organització política nacional descentralitzada, encara que per a alguns la descentralització no era suficient i optaren per formular propostes polítiques federals, com ara Puigblanch i Xaudaró, o simplement manifestar-se favorables a models federals, com és el cas de Domingo Maria Vila o Juan Antonio Llinàs. La biografia d'aquest darrer mostra com el federalisme fonamentat en la cultura constitucional i la història catalana i el cientisme basat en els nous coneixements científics vinculats a les emocions aconseguiren que el seu liberalisme subvertís els límits establerts per l'Església catòlica i per la monarquia espanyola.

EL MILITAR CONSPIRADOR, EL MILICIÀ REVOLUCIONARI I L'EXILIAT POLÍTIC

Juan Antonio va néixer a Lucena, província de Còrdova, i es va allistar a l'exèrcit amb només onze anys, en què va ingressar com a cadet d'artilleria, el 27 de febrer de 1801, com havien fet el seu pare, Domingo de Llinàs i de Carreras, i l'avi matern, Antonio Ortiz Repiso de Castilla. La seva fidelitat al rei el va portar lluny, fins a Dinamarca, on va ser un dels oficials espanyols del cos expe-

11. ROCA VERNET, Jordi (2013). «Las Cortes de Cádiz: génesis del liberalismo romántico catalán». *Trienio: Ilustración y Liberalismo*, núm. 61, pp. 73-124.

dicionari dirigit pel marquès de la Romana que Carles IV va posar a disposició de Napoleó Bonaparte a començament de 1807.¹² Llinàs va mantenir contacte amb l'oficialitat francesa i, per tant, amb el llegat polític de la Revolució Francesa, i alhora aprofundí en el coneixement de les idees científiques del nou segle.

Poc després del seu retorn a Espanya el van ascendir a tinent, el 1809, i abans d'acabar la Guerra del Francès (1808-1814) ja era capità. Durant els anys de la guerra, el seu liberalisme es manifestà a Mallorca i Granada, segons va recollir la premsa anys després, i quan fou acabada el destinaren a Barcelona per capitanejar el primer esquadró del Regiment d'Artil·leria Volant. Encara no tenia trenta anys i el 1816 ja va fer la seva primera petició per retirar-se del servei actiu, al·legant que la seva mare estava malalta i li calia atendre-la. Va retirar la petició al cap de poc temps, però tres anys després va tornar a presentar-la amb uns arguments idèntics. Finalment, va deixar el servei actiu per incorporar-se a la reserva. Hi ha poques evidències que participés en el pronunciament del general Luis Lacy (1817) malgrat que anys després la premsa,¹³ quasi hagiogràficament, li atorgués un paper rellevant en l'episodi. Tampoc no tenim constància que el Tribunal de la Santa Inquisició li obrís cap causa i que el seu prestigi li evités entrar a la presó, com es va escriure anys a venir.

Amb el retorn del règim liberal de la mà del tinent coronel Rafael del Riego (1820) li va arribar l'oportunitat de començar una carrera política que es va dilatar fins als anys quaranta. Al costat del seu amic el coronel retirat Josep Costa, va esdevenir una peça clau per a la formació de la Milícia Nacional Voluntària de Barcelona, de la qual comandà el primer batalló. Durant el Trienni Liberal (1820-1823) esdevingué un element cabdal del liberalisme exaltat barceloní i en les seves accions es revelaren les dificultats d'aquest corrent per acotar l'abast revolucionari dels principis liberals entre la ciutadania de procedència més popular. S'enfrontà amb el primer alcalde de Barcelona de 1821, Josep Marià de Cabanes, per l'actuació de l'Ajuntament durant l'epidèmia de febre groga i per la reducció dels ingressos que rebien

12. ROCA VERNET, Jordi (2012), «Juan Antonio Llinás y de Ortiz», a: *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles (1820-1854)*, Madrid, Cortes Generales.

13. *El Popular*, Barcelona, 27 de desembre de 1841, p. 4.

els milicians de la ciutat.¹⁴ També s'incrementaren les desavinences amb Costa, que foren hàbilment aprofitades pels moderats barcelonins per fer-se amb el control de la milícia i processar el coronel.¹⁵ Una vegada aquest fou alliberat i la ciutat va tornar a mans del liberalisme exaltat, Llinàs s'involucrà en la nova font d'autoritat política, la Tertúlia Patriòtica de Lacy, i aconseguí entrar al consistori barceloní, des d'on defensà el règim liberal de l'assetjament de les tropes franceses de Lluís XVIII.¹⁶ La rendició de Barcelona va significar el seu empresonament malgrat les capitulacions signades entre vencedors i vençuts que garantien una sortida a les autoritats militars i polítiques barcelonines.

Al presidi es va guanyar una enorme popularitat entre els liberals que compartien infortuni amb ell. A les autoritats franceses no els van passar per alt els dots de Llinàs per erigir-se en líder. Ben aviat va ser alliberat, però decidí romandre com a exiliat a França. A l'estiu de 1824 residia a Montpeller, fins que algú li va dir que el vigilava la superintendència de policia espanyola i que les pressions sobre el Ministeri de l'Interior francès eren a punt d'aconseguir el seu propòsit: extradir-lo. Poc temps després va sol·licitar un passaport per sortir de Montpeller amb destinació a Brussel·les, i s'aturà un temps a París. Va viure a la capital belga fins al 1828 i des d'allí va marxar cap a Liorna.¹⁷ Paral·lelament, a Perpinyà es constituí la Junta Governativa del Principat de Catalunya, òrgan de representació del territori català a l'exili, que assumí la direcció de les operacions militars als Pirineus Orientals. Per la seva banda, a la cornisa atlàntica es va formar la Junta de Baiona amb l'objectiu de representar els emigrats espanyols i liderar la insurrecció que desencadenà un pronunciament a l'altre costat de la frontera. La formació de

14. *Contestación ingenua del ciudadano Juan Antonio de Llinás, teniente general del Ejército y de Artillería Nacional. Al manifiesto del Sr. Alcalde primero constitucional de Barcelona D. José Mariano Cabanes del 29 de noviembre de este año* (1821), Barcelona, Impremta de Joaquín Jordi.

15. Roca Vernet, Jordi (2011), *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*, Barcelona i Lleida, Fundació Noguera i Pagès, pp. 111-137.

16. Roca Vernet, Jordi (2011), *La Barcelona revolucionària...*, op. cit., pp. 175-190.

17. AN (Archives Nationales - Pierrefitte-sur-Seine, París), sèrie F7, lligalls 12003 i 12028.

dos òrgans politicomilitars de l'emigració i la percepció que el canvi polític a Espanya era imminent després de la Revolució de 1830 van provocar la mobilització del grup d'exiliats espanyols establerts a París.

El triomf de la Revolució Francesa de 1830 havia generat entre els exiliats espanyols noves esperances d'una transformació política a Espanya arran del contagi revolucionari i del suport del Govern francès. A partir de l'agost de 1830 hi va haver un constant moviment d'emigrats espanyols residents a Anglaterra, Bèlgica i Itàlia cap a França, i en particular cap a París. L'increment del nombre d'exiliats espanyols a la capital francesa els convencé que havien de constituir un òrgan de representació de l'emigració que centralitzés el poder polític dels exiliats, de manera que les juntes de Baiona i la catalana van ser interpretades com un desafiament davant el lideratge que volien exercir els exiliats exaltats procedents d'Anglaterra i establerts a París. El juny de 1831 es va nomenar un comitè director format per set exiliats —Juan Antonio Llinàs, Josep de Castellar, Pedro Méndez Vigo, Juan López Ochoa, Mariano Paz Gómez, Ramón Ceruti i Álvaro Flórez Estrada— encarregat de supervisar l'elecció d'una comissió que conformaria la Junta Suprema Central d'exiliats espanyols que havia de concentrar el poder polític dels emigrats i negociar amb el Govern francès.¹⁸

El comitè va intentar imposar la seva autoritat a la junta catalana i aquesta va respondre nomenant el periodista liberal Andrés Borregó representant seu a París i li encarregà que impulsés la creació d'una secció catalana al comitè. No ho va aconseguir per la negativa d'aquest comitè, ja que entre els seus membres hi havia dos líders del moviment exaltat barceloní: Llinàs i Josep de Castellar. Aquest últim va impulsar, al costat d'Antonio Rodón, alcalde constitucional a la Barcelona del Trienni Liberal, la creació de la Junta Suprema de Catalunya, que desautoritzava la representativitat que s'havia atorgat la Junta Governativa tot donant suport a les activitats del comitè espanyol. Segons la Junta Suprema de Catalunya, la legitimitat política es dirimia en dues qüestions: el sufragi dels refugiats i el suport dels càrrecs electes en representació de Catalunya a les Corts. En ambdues,

18. CASTELLS, Irene (1989), *La utopía...*, op. cit., p. 212.

la Junta Suprema superava la governativa.

La Junta Governativa de Catalunya havia estat votada pels “patriotas españoles independientes” que residien al departament dels Pirineus Orientals i s’havia format per a «dar la libertad a la España, empezando por la provincia de Cataluña». ¹⁹ Havia rebut una infinitat d’adhesions de ciutadans catalans que estaven «avecindados en el Principado» i el juny de 1831 va nomenar dos representants per aconseguir que els ciutadans de la Cerdanya (comarca fronterera) la reconeguessin com a «única y sola a la que compete [...] por objeto proporcionar la libertad a la provincia de Cataluña y de consiguiente a la España», desafiant clarament el comitè. Al final d’aquell mes de juny, la Junta convidava els espanyols de la Cerdanya francesa, o sigui, els exiliats que eren al departament dels Pirineus Orientals, a escollir els set representants que conformarien el comitè director espanyol. Els membres de la Junta expressaven a continuació quins eren els seus set candidats: cinc catalans, un valencià i un malagueny. Els catalans eren dos diputats a Corts (Antoni Puigblanch i Esteve Desprat), un alcalde (Ramon Sala) i un regidor (Pau Janer) de l’Ajuntament Constitucional de Barcelona, i el coronel Antoni Baiges. El valencià era el diputat Manuel Bertran de Lis, i el malagueny, el redactor del diari espanyol a l’exili *El Precursor*, Andrés Borrego. La llista de candidats de la Junta estava composta bàsicament per antics càrrecs electes del Trienni, excepte dos, que eren dos exiliats que per la seva activitat conspiradora o propagandística havien adquirit un rellevant protagonisme a l’exili (Baiges i Borrego). Antoni Baiges i Pau Janer eren els únics candidats que també formaven part de la Junta Governativa catalana. Mentre que els diputats Puigblanch i Desprat residien a Anglaterra, els altres tres (Bertran, Sala i Borrego) ho feien a París. Els candidats de la Junta eren majoritàriament liberals exaltats d’idees quasi democràtiques i alguns, com ara Antoni Puigblanch, manifestaven unes idees nítidament federals que influïren en la majoria dels diputats exaltats catalans (Salvato, Bussanya, Desprat, Prat, etc.) refugiats a Anglaterra.

El coronel Francesc Milans del Bosch presidia la Junta Governativa de Catalunya, que estava integrada pels militars Feliu Rovi-

19. AHN (Archivo Histórico Nacional. Madrid), Consejos, lligall 12202, expedient 3.

ra i Galceran, Antoni Baiges, el líder de la societat secreta dels comuns a Catalunya Pau Janer, l'eclesiàstic Mariano Goncer i el desconegut Tomàs Raset. La Junta estava en mans de militars i conspiradors, atès que els seus objectius eren essencialment insurreccionals i projectava operacions militars en territori català. No obstant això, els seus membres van optar perquè la seva representació en el comitè espanyol la formessin polítics electes i el director d'un dels pocs diaris en castellà de l'exili. A començament de 1831, la Junta Governativa de Catalunya, a la qual «delegan para esta ocasión los [patriotas] de Aragón y Valencia» la seva representació, es va arrogar el dret a protestar en nom del conjunt de la nació, ja que considerava que no existia «por parte de éstas otro cuerpo delegado o centro común de acción en quien virtualmente reside la protección y custodia de los intereses Populares». ²⁰ El 4 juliol 1831, la Junta es va erigir en la representació de la nació espanyola a l'exili i pretenia garantir la viabilitat del retorn dels préstecs als creditors del govern constitucional a través d'un sistema de subscripcions de nous títols de deute més favorables que les operacions creditícies que duia a terme el Govern espanyol. Aquesta operació tenia el suport del Ministeri de l'Interior francès, que hàbilment havia incrementat notablement la quantia dels subsidis que rebien els seus membres, com ha demostrat Anne Leblay, per tal de conèixer quines activitats clandestines duïen a terme els exiliats espanyols ²¹ i alhora per fomentar la divisió i les discrepàncies entre ells i reduir així la seva capacitat d'incidir en l'opinió pública francesa i, consegüentment, sobre el Govern francès.

La Junta catalana desafiava el procés que supervisava el comitè director dels exiliats espanyols a París per escollir la comissió que organitzaria la Junta Central a l'exili. L'elecció va donar com a vencedors Álvaro Flórez Estrada, José María Torrijos, Manuel Flórez Calderón, Vicenç Cabanillas, Ramón de Villalba, Juan López Pinto i José María Peón de Mier, segons les dades d'Anne

20. AHN, Consejos, lligall 12202, expedient 44.

21. LEBLAY, Anne (2013), *Proscrits ibériques à Paris au temps des monarchies constitutionnelles (1814-1848)*, tesi doctoral dirigida per Bernard Vincent, París, EHESS, pp. 361-364. Agraeixo a l'autora la consulta de l'original abans de la seva publicació.

Leblay.²² L'únic català electe va ser l'eclesiàstic exultat Cabanillas, que havia estat alcalde de Barcelona i s'havia enfrontat a Espoz y Mina per negar-se a capitular davant dels francesos. En aquestes eleccions hi van participar poc menys de mil electors, és a dir, una mínima part dels exiliats. Francisco Espoz y Mina va obtenir un miserable resultat, amb poc més de la desena part dels votants, i els candidats de la Junta catalana no van obtenir cap vot. El general Espoz y Mina, tot i haver participat en l'escrutini, va decidir, junt amb Alcalá Galiano, Istúriz i altres exiliats, denunciar a la premsa francesa les irregularitats del procés electoral. Els vencedors li van respondre que ell i els seus companys havien format la Junta de Baiona que pretenia ser l'únic organisme representatiu de l'emigració i erigir-se en la veu del govern de la nació. L'encreuament d'acusacions a la premsa deixava en evidència la divisió dels exiliats espanyols entre moderats i exaltats, però aquests últims també estaven dividits: d'una banda, hi havia els «miners», partidaris d'Espoz y Mina, i els comuners; de l'altra, els exaltats vinculats a les diverses formes de maçoneria no organitzada o paramaçoneria, com ara Vicenç Cabanillas o Juan Antonio Llinàs.

El cas de la Junta de Baiona era diferent del de la catalana i, per tant, la seva font de legitimitat no era equiparable. La de Baiona es va arrogar la representació dels exiliats, es va comportar com un govern de la nació a l'exili i ho va fer en funció de la seva autoritat militar i el seu projecte insurreccional. Per la seva banda, la junta catalana va fonamentar la seva representativitat en un procés electiu en què van participar els refugiats al departament dels Pirineus Orientals i els ciutadans de la comarca fronterera de la Cerdanya, i la va consolidar amb el suport d'alguns càrrecs electes a Catalunya i a Barcelona durant el Trienni, establint una línia de continuïtat a través dels representants electes de la província i de la ciutat. És per això que quan es va organitzar a París una junta suprema catalana alternativa a la governativa de Perpinyà, va basar la seva legitimitat en els 290 vots que els refugiats catalans havien emès a favor de la nova comissió d'emigrats espanyols i en el suport de cinc diputats a Corts per Catalunya. Ambdues juntes pugnaren per erigir-se en

22. LEBLAY, Anne (2013), *Proscrits ibériques...*, op. cit., pp. 354-355.

la representació del Principat. Mentre que la Governativa fonamentava la seva legitimitat en l'àmplia base social de ciutadans i refugiats espanyols de les dues bandes dels Pirineus, la Suprema es basava en una minoria de refugiats censats i en el suport de les autoritats polítiques.

La Junta Governativa corroborà la rellevància dels espais transnacionals i de les identitats prenacionals²³ i forjà el seu model juntista en l'insurreccionalisme, una identitat prenacional i el fet de comptar amb un ampli sufragi, oferint una alternativa política basada en la comunió de diverses identitats (provincials i nacionals) i una representació electiva a partir d'una base social popular. D'altra banda, la Junta Suprema mostrà el reforçament de la identitat nacional espanyola des de l'exili, impulsant la centralització de la representació dels exiliats espanyols, basant-se en el sufragi d'una minoria d'exiliats censats al capdavant dels quals hi havia les antigues autoritats electes del Trienni. Tot plegat oferí un model juntista continuista amb les institucions liberals que reforçà l'horitzó nacional i alhora demostrà un allunyament de les bases del liberalisme. Per tant, l'enfrontament entre les dues juntes demostra l'escissió entre el liberalisme popular i els líders exaltats, la divergència sobre el paper que es reservava als òrgans de representació provincials en el projecte nacional, la diferència d'estratègies per assolir el triomf de la revolució liberal i la discrepància al voltant de la continuïtat institucional del model polític del primer liberalisme. Llinàs es decantà per l'alternativa de la Junta Suprema i en aquell primer exili representà fidelment el projecte elitista, exaltat i continuista amb el model liberal gadità.

La Junta Governativa catalana va perdre la batalla de la representativitat davant del comitè de París, però va aconseguir perpetuar la seva autoritat als Pirineus. Havia demostrat uns mesos abans la seva força, quan va ser capaç d'atraure la Junta Patriòtica dels Pirineus Orientals liderada per Ramon Xaudaró i Josep Grases, com ha escrit Anna Maria Garcia Rovira.²⁴ Resulta obvi que els enfrontaments entre els cossos polítics dels exiliats i les

23. SIMAL, Juan Luis (2014), «El exilio en la gènesis...», *op. cit.*, p. 32.

24. GARCIA ROVIRA, Anna Maria (2004), «Històries d'exili: els pronunciaments insurreccionals a la frontera catalana durant la dècada ominosa», a: *Josep Fontana. Història i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*, Barcelona, Crítica, pp. 1047-1057.

polèmiques a la premsa van condicionar la formulació federal de la constitució republicana de Ramon Xaudaró, *Bases d'une constitution politique, ou principes fondamentaux d'un système républicain*. El projecte constitucional consistia a conformar una confederació de vint estats més o menys iguals sense que els arguments històrics o culturals tinguessin res a veure amb la divisió.²⁵ El federalisme de Xaudaró es fonamentava en la multiplicació dels òrgans de representació nacional associats als espais de representació política i s'havia manifestat a Espanya durant el Trienni a través de l'exiliat italià Bartolomeu Fiorilli, que reprenia el federalisme republicà de final de segle XVIII.²⁶

La dècada dels anys vint va significar un moment àlgid de les idees federals a Europa i Amèrica, i després de la derrota liberal a Espanya una important minoria d'espanyols, francesos i italians van creuar l'Atlàntic per participar en la construcció de la República Federal de Mèxic, convertida en un nou horitzó polític. Els casos més coneguts que havien fet el viatge d'anada i tornada i que el 1830 tornaven a ser a França eren Claudio Linati, Fiorenzo Galli, Pedro Saiz de Castellanos i Eugenio Aviraneta.²⁷ Durant l'exili, Llinàs s'enfrontà amb els grups de federals catalans que s'aplegaven entorn de la Junta Governativa de Catalunya, però tampoc no aconseguí el protagonisme anhelat entre les files d'exaltats establerts a París. Les irregularitats en el procés d'elecció de la Junta Central l'havien deixat fora dels òrgans de govern de l'exili, i fou reemplaçat per l'eclesiàstic català Vicenç Cabanillas, que havia estat alcalde de Barcelona el darrer any del Trienni Liberal.²⁸

25. GARCIA ROVIRA, Anna Maria (2006), «Republicanos en Cataluña. El nacimiento de la democracia (1832-1837)», a: SUÁREZ CORTINA, Manuel (ed.), *La redención del pueblo. La cultura progresista en la España liberal*, Santander, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria, pp. 138-163.

26. ROCA VERNET, Jordi (2014), «L'austriacisme i la Guerra de Successió a les Corts de Cadis», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 34.

27. ROCA VERNET, Jordi (2014), «Democracia y federalismo internacional. Del exilio liberal italiano a los exaltados españoles», a: FERNÁNDEZ SARASOLA, Ignacio (ed.), *Constituciones en la sombra. Proyectos constitucionales españoles (1809-1823)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, pp. 99-163.

28. ROCA VERNET, Jordi (2011), *La Barcelona revolucionària...*, op. cit., pp. 325 i 402.

Dos anys després i aprovada l'amnistia, Juan Antonio Llinàs va tornar a Espanya. El seu historial, la seva habilitat per entusiasmar els sectors populars i una dècada de trames i complots a l'exili expliquen que el 5 agost de 1835 fos nomenat comissionat del poble de Barcelona, al costat de quatre líders progressistes radicals, entre els quals hi havia un vell conegut, Ramon Xaudaró, i que formés part de la Junta d'Autoritats que es va reunir en aquell moment. També va ser vocal dels òrgans provisionals rectors del poder municipal com eren la Junta Auxiliar Consultiva i la Junta Suprema que va funcionar fins a octubre de 1835.²⁹ El seu comportament no va agradar als sectors més radicals d'aquella junta, que el van atacar públicament, i arran de la radicalització dels milicians de la ciutat hagué de fugir al començament de 1836 per evitar represàlies.

Mentrestant, les autoritats liberals moderades aprofitaren l'assalt a la Ciutadella del gener de 1836 perpetrat pels milicians per capturar els líders radicals i progressistes barcelonins i deportar-los a les Canàries i a l'illot cubà de Pinos.³⁰ Llinàs es pogué estalviar aquell calvari perquè el seu antic correligionari, Francisco Espoz y Mina, va deportar-lo a València, i si bé no s'aconseguien proves per involucrar-lo, sí que se'l vinculà a les demandes dels insurrectes. A València publicà diverses obres autobiogràfiques amb la intenció de demostrar la seva innocència dels càrrecs que li imputaven: *Tres exposiciones del ciudadano Llinás a las Cortes constituyentes i Manifiesto... con el fin de desvanecer las dudas que se hayan podido concebir relativas a sus hechos políticos y militares*, ambdues del 1836.

La seva activitat no es reduí a aquests dos textos, sinó que va dirigir el diari *El Pueblo*, però només durant vuit dies, perquè el general Antonio Sequera li va atribuir un article que li va suposar la segona deportació, a la qual també va contribuir l'article suposadament d'ell aparegut a *El Mundo* el 2 de març de 1837.

29. GARCIA ROVIRA, Anna Maria (1989), *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Vic, Eumo, p. 386.

30. GHANIME, Albert; CAO, David (2013), *Antoni Giberga i el liberalisme progressista a Barcelona durant la minoria d'edat d'Isabel II*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona.

En el rerefons d'aquells articles hi havia la guerra carlina i la controvertida actuació del general Sequera. La nova deportació de Llinàs va provocar la indignació d'alguns liberals, com ara la del seu amic Cardero, que va escriure i va imprimir *Segunda época del confinamiento de Llinás. Primera exposición, S. M. y ampliación, otros documentos y segunda exposición* (Alacant, 1837).³¹ Aquell mateix any, Llinàs publicà, des d'Alacant, *Última esposición que eleva a S. M. El teniente coronel Don Juan Antonio Llinás* en la qual sol·licitava a la reina regent que se l'exculpés dels càrrecs que se li imputaven fruit de les ofenses etzibades per Espoz y Mina, que un cop mort encara li pesaven, o bé que se li permetés marxar desterrat a Marsella.

La fi de les hostilitats carlines en la majoria dels fronts li va permetre tornar a Barcelona a mitjan 1839 i es va reincorporar a la vida política de la ciutat encara que no va ocupar llocs preeminents fins que els progressistes tornaren a liderar el règim liberal arran del nou pronunciament que encetava el Trienni Esparterista (1840-1843). El 18 de juliol de 1840, durant l'estada de la família reial a Barcelona, un grup de liberals aixecà barricades a la plaça de Sant Jaume. Gràcies a la intercessió del general Baldomero Espartero van aconseguir que la reina canviés el Govern, però no reeixiren en la petició de derogació de la Llei d'ajuntaments. Tres dies més tard hi hagué la rèplica moderada mitjançant una manifestació de suport a la reina regent al Pla de Palau, que fou coneguda com l'«avalot de les levites». L'endemà, els enfrontaments continuaren i el jove advocat Francesc Balmas fou assassinat i el seu cadàver fou llençat pel balcó del seu domicili i arrossegat pels carrers de Barcelona, repetint el ritual macabre de les bullangues de 1835. Els incidents s'estengueren a d'altres indrets de la ciutat i això va provocar que Espartero publicqués un ban en el qual declarava l'estat de setge a Barcelona.

Aquella situació s'allargà fins al 25 d'agost, quan la reina regent ja havia abandonat la ciutat, i el primer dia de setembre hi hagué un pronunciament progressista a Madrid i es constituí una junta de govern provincial. Durant el mes de setembre es formaren juntes arreu de la monarquia que obligaren la regent a abdicar i marxar a l'exili. D'aquesta manera s'inicià la regència

31. ROCA VERNET, Jordi (2012), «Juan Antonio Llinás...», *op. cit.*

del general Espartero, ratificada oficialment a les Corts el 10 de maig de 1841. A Barcelona, després de tres setmanes de gestions, fou constituïda la Junta Provisional de govern de la província, que era presidida pel capità general Antonio Van Halen i que integraven tretze liberals progressistes, entre els quals Juan Antonio Llinàs, Antoni Giberga i Pau Pèlachs.³²

El 10 d'octubre de 1841 hi va haver la resposta moderada, però a Barcelona, convertida en capital del progressisme, les autoritats municipals, provincials i els caps de la milícia van formar la Junta de Vigilància presidida per Llinàs amb la finalitat de fer front a la iniciativa moderada. El capità general Antonio Van Halen, impotent i espantat, va marxar a Saragossa, i el 25 d'octubre es va constituir la Junta de Vigilància que va assumir el poder executiu i va acordar demolir les muralles de la Ciutadella, símbol popular de l'opressió i la repressió d'una monarquia encara massa poc liberal i excessivament centralitzada. Aquell octubre, Juan Antonio Llinàs va assolir el seu zenit polític i va pronunciar el famós discurs per endegar l'enderrocament de la Ciutadella.³³

L'ENDERROCAMENT DE LA CIUTADELLA

La importància dels espais de la repressió contra el liberalisme progressista quedà reflectida en el suplement publicat al diari progressista *El Constitucional* que portava per títol *El Sapo y El Mico* i que dirigia el demòcrata reusenc Pere Mata i Fontanet. A la capçalera del suplement, al costat del dibuix del mico, s'esmentaven els espais de la repressió moderada, com ara l'illot de Pinos a Cuba i les Canàries, on s'havien deportat els líders del progressisme barceloní el 1836, i la Ciutadella, on s'havien empresonat i executat nombrosos liberals i republicans com ara Ramon Xaudaró, a qui el suplement esmentava com a màrtir, rere l'enumeració dels espais de repressió.

A Barcelona, l'únic d'aquells espais de la geografia de la repressió era la Ciutadella i, per tant, la seva destrucció s'erigí en

32. GHANIME, Albert; CAO, David (2013), *Antoni Giberga i el liberalisme...*, op. cit., pp. 83-84.

33. GHANIME, Albert; CAO, David (2013), *Antoni Giberga i el liberalisme...*, op. cit., pp. 96-97.

En aquest llibre, el lector es trobarà davant d'una visió àmplia i renovada de set personalitats republicanes del Vuit-cents, en algun grau federals i catalanistes, que, usualment, han estat si no ignorades, sí presentades sota uns clixés que n'han esbiaixat i banalitzat la imatge. És el que succeí amb el liberal revolucionari i demòcrata Juan Antonio Llinàs; l'historiador i intel·lectual Salvador Sanpere i Miquel; el dibuixant i pintor de clares ressonàncies socials Josep Lluís Pellicer; el periodista de trajectòria inabastable Josep Roca i Roca; l'esforçat regeneracionista i introductor de novetats culturals parisenques Pompeu Gener; Josep Maria Vallès i Ribot, aplanat sota les interpretacions que —a banda i banda— han negat la pulsio catalanista del federalisme pimargallià, i, finalment, un personatge «desheretat de la memòria», Sebastià Sunyer, un dels torturats de Montjuïc el 1896. Si l'adjectiu no estigués tan gastat, podríem dir que, pròpiament, som davant d'una petita llista d'heterodoxos que no acabaren mai de ser acceptats per l'oficialitat dominant de l'època, ni tampoc per la de l'esquerra, en què tots ells se situaren.

ISBN 978-84-9883-783-4

9 788498 837834

1 6 4 7 9

479

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR